

PEDAGOGIKA FANLARI BO'YICHA O'QUVCHILARNING MUSTAQIL TA'LIMINI TASHKIL ETISH METODIKASI

Xakimova Gulrux Abdunabiyevna

Buxoro viloyat yuridik texnikumi,

“Xususiy-huquqiy fanlar” kafedrası o'qituvchisi.

Tel: 998 (93) 450 28 33. e-mail: xakimovagulrux92@gmail.com

Ikromova Maqsuda Baqoyevna

“Ijtimoiy-gumanitar fanlar, tillar va jismoniy madaniyat” kafedrası asissenti.

Toshkent Irrigatsiya va qishloq xo'jaligini mexanizatsiyalash muhandislari instituti Milliy

Tadqiqotlar Universiteti Buxoro tabiiy resurslarni boshqarish institute.

Tel: (93) 454 15 70. e-mail: ikromova_m1969@umail.uz

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14206117>

Annotatsiya. Ushbu maqolada ta'lim tizimida o'quvchilarning mutaxassislik fanlaridan mustaqil ishlarni bajarishning o'ziga xos xususiyatlari va uning ta'lim sifatiga ta'siri haqida batafsil bayon etilgan. Shuningdek mustaqil ta'lim topshiriqlarining har bir turiga qo'yiladigan talablar ham ko'rsatib o'tilgan.

Kalit so'zlar: mustaqil faoliyat, tayyorgarlik darajasi, mustaqil fiklash, ijodiy qobiliyat, kasbiy mustaqillik.

METHODOLOGY OF ORGANIZING INDEPENDENT EDUCATION OF STUDENTS IN PEDAGOGICAL SCIENCES.

Abstract. This article describes in detail the specific features of independent work of students in the educational system and its impact on the quality of education. The requirements for each type of independent educational tasks are also indicated.

Key words: independent activity, training level, independent thinking, creative ability, professional independence.

МЕТОДОЛОГИЯ ОРГАНИЗАЦИИ САМОСТОЯТЕЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ СТУДЕНТОВ ПЕДАГОГИЧЕСКИМ НАУКАМ.

Аннотация. В данной статье подробно описаны особенности самостоятельной работы студентов в системе образования и ее влияние на качество образования. Также указаны требования к каждому виду самостоятельных учебных задач.

Ключевые слова: самостоятельная деятельность, уровень подготовки, самостоятельное мышление, творческие способности, профессиональная независимость.

Ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan o'zgarishlar, o'sib kelayotgan avlodni tarbiyalash, ularga ta'lim berish jarayonini sifat jihatdan takomillashtirishni taqozo etmoqda. Bu o'z navbatida shaxsni faqat pedagogik ta'sir ko'rsatish ob'ekti emas, balki bilim olish sub'ekti sifatida qaralishini, uning mustaqil ravishda o'qib o'rganuvchi sifatida o'z imkoniyatlarini yuzaga chiqarishi uchun zarur shart-sharoit yaratilishini shart qilib qo'yadi.

Buning uchun mustaqil ta'limni tashkil etish va shu orqali o'quvchilarning mustaqil fikrlash hamda ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish maqsadga muvofiqdir. Tayyorlanayotgan kadrlarning ongliligi, mustaqilligi va ijodkorlik kabi sifatlarini rivojlantirish ta'lim tizimining eng muhim vazifalaridan biridir. Chunki, faqat mustaqil fikrlash qobiliyatiga ega bo'lgan shaxsgina o'z muammolariga maqbul yechim topa oladi, jamiyatda o'z o'rnini va mavqeiga ega bo'ladi.

Bunday qobiliyat dastlab oilada, keyinchalik esa ta'lim muassasalarida shakllanadi.

Shunday ekan, har bir o'qituvchi turli maslahat, tavsiya, topshiriq va yangi ma'lumotlarni berayotganda, darsning turli bosqichlarida mustaqil ta'limni zamonaviy texnologiyalar asosida tashkil etish, tekshirish hamda bajarish ishlariga alohida e'tibor qaratishi lozim. Mustaqil ta'limni tashkil etish o'qituvchidan chuqur bilim hamda yuksak mahoratni talab etadi. Agar o'quvchilarni o'quv materiallaridan muhimini ajratib olish, dalillarni to'g'ri baholash, tahlil qilish hamda amaliyotda qo'llay olishga o'rgatsak, shundagina mustaqil ta'lim natijasi samarali bo'ladi.

Bugungi kunda ta'lim muassasalarida o'quvchilarni mustaqil faoliyat yurita olishi ularning tayyorgarlik darajasining asosiy ko'rsatkichi hisoblanadi. O'quvchining mustaqil faoliyat yuritish sifatiga faqatgina ko'rsatmalarga binoan faoliyat ko'rsatuvchi oddiy ijrochi emas, balki masalalar yechimiga ijodiy yondoshib, yangiliklar yaratuvchilik qobiliyati muhim ahamiyat kasb etadi.

Izohli lug'atlarda: **"Mustaqillik** – o'zgalarning yordamisiz, ko'rsatmalarisiz va rahbarligisiz ish qila oladigan, o'zicha fikr yurita oladigan, yashay oladigan" deb izoh berilgan.

Pedagogik ensiklopediyada mustaqillik quyidagi ikki jihati bilan tavsiflanuvchi shaxsning muhim sifati deb talqin etilgan: birinchidan, shaxs egallagan bilim, ko'nikma va malakalar yig'indisi; ikkinchidan, shaxsning ob'ekt (predmet, hodisa, jarayon, jonli zot)larga faoliyat natijalari, shart-sharoitlarga munosabati, shuningdek, boshqa shaxslar bilan aloqalari sifatida talqin etilgan.

Pedagogikada kasbiy mustaqillik haqida bir qat'iy to'xtamga kelinmagan. S.Ya.Batishevning fikricha o'quvchilarning kasbiy mustaqilligini tarbiyalash bilan birga ta'lim beruvchi ulardan ishga qo'yilgan barcha talablarni mustaqil holda hal etishini talab etishi zarur; ishni bajarish ketma-ketligini rejalashtirib, ko'zda tutilgan, ya'ni kafolatlangan natijaga maqbul erishish yo'llarini topsin, zamonaviy jihozlar, dastgoh, qurilmalar bilan ishlashda o'z mehnatini ilmiy tashkil etsin, ishida uchraydigan qiyinchiliklarni o'zi oqilona hal etsin.

Har qanday ishni mukammal bajarish uchun chuqur va har tomonlama keng ko'lamli bilim, malaka va sabr-toqat zarurligini ta'kidlashgan. Olimlar kasbiy mustaqillik maxsus mustaqil ishlarni bajarish jarayonida shakllanishi mumkin deb hisoblaydilar. Haqiqatdan ham, o'quvchilarning mustaqil ishlarni bevosita ta'lim beruvchilar rahbarligida bajarishlari ularda kasbiy qobiliyatlar va ijodiy izlanuvchan munosabatlarni shakllantirish imkonini beradi. Chunki, o'quvchilarning mustaqil ishlarini tashkil etish asosida izlanuvchan o'quv-bilish faoliyati yotadi.

Psixolog olim T.V. Guskova mustaqil ishlarni shaxsning bilish va ijodiy faolligini rivojlantirishga qaratilgan maxsus tashkil etilgan muntazam o'quv-bilish faoliyati deb bilsa, pedagog olim A.S.Linda va uning maslakdoshlari o'quvchilar mustaqil ishlarining ba'zi jihatlarini ajratib ko'rsatganlar:

- bilish yoki amaliy xarakterdagi ishlar;
- muammoli vaziyatlarni o'zida mujassamlashtiruvchi mustaqil ishlar;
- qo'yilgan bilish va amaliy xarakterdagi vazifalar yechimini topishda ijodiy yondashuvni talab etuvchi mustaqil ishlar;
- o'quvchi o'z faoliyatini rejalashtirishi, uni boshqalarni yordamisiz tashkil etib, amalga oshirish orqali natijalarini maqsadiga qiyoslab, baholashni nazarda tutuvchi ishlar;
- muntazam ravishda ishning borishi, natijalarni nazorat qilish, kerakli vaqtlarda tuzatishlar kiritish va takomillashtirib borishni ko'zda tutuvchi ishlar;
- vazifalarni to'la bajarish orqali shaxsni yaxlit rivojlantirishga, ijodkorligini shakllantirishga xizmat qiluvchi ishlar.

N.A.Muslimov mustaqil ishlardan ko'zlangan maqsadlarni quyidagicha bo'lishi mumkinligini ko'rsatadi:

1. Mustaqil ravishda yangi bilimlarni o'zlashtirish malakasini egallash.
2. Bilimlarni mustahkamlash va aniqlashtirish.
3. O'quv va amaliy malakalar yechimini topishda bilimlarni qo'llash orqali o'quvchilar malakalarini rivojlantirish.
4. Amaliy xarakterdagi ko'nikma va malakalarni shakllantirish.
5. Ijodiy xarakterdagi ko'nikmalarni shakllantirish, qiyin vaziyatlarda bilimlarni qo'llash malakasi¹.

Mustaqil ish o'quvchilarda:

- sxema va chizmalarni mustaqil tuzish, yangi ma'lumotlar bilan tanishish;

¹ Muslimov N.A va boshqalar. Innovatsion ta'lim texnologiyalari. O'quv metodik qo'llanma. – T.: "Sano-standart", 2015. – 198 b

- o'rganilgan manbalar: darslik, adabiyotlar va atrof-muhitdan kerakli materiallarni izlab topish;

- o'rganilayotgan muammoni hayotiy tajribalar va o'zlashtirilgan bilimlar asosida ilmiy asoslab berish;

-o'quv materialining xususiyatiga qarab guruhlariga ajratish kabi vazifalarni bajarishni talab qiladi.

O'zlashtirilgan nazariy bilimni amaliyotda qo'llashda amaliy mashg'ulotlarning ahamiyati katta bo'lib, tahsil oluvchilarda boshlang'ich kasbiy ko'nikma, malakalarni shakllantirishga zamin yaratadi. Bu esa o'z navbatida mustaqil ishlashda tashkil etiladigan:

- avvalgi mashg'ulotning dalillari bilan bog'liq muammolarni yechishga yo'l topish; - boshqa o'quv predmetlaridagi axborotlar bilan bog'liq bo'lgan masalalar yechimini topish;

- teoremlarni qo'llab, mustaqil yangi misol va masalalarni tuzish;

- o'rganilayotgan yangi hodisa, jarayonlarni ilmiy asoslangan holda tushuntirish, murakkab bo'lmagan ma'lumotlarni mustaqil o'rganish;

- solishtirish, qiyoslash va xulosa chiqarish yo'li bilan predmet, buyum, hodisa, jarayonlarning farqi va o'xshash tomonlarini tushuntira olish;

- yo'l qo'ygan xatolar mazmun va mohiyatini anglab yetish va ularni bartaraf etish ustida ishlash;

- referat, model, maket kabilarni tayyorlashni taqozo etadi. Mustaqil ta'lim mazmun-mohiyatiga ko'ra quyidagi jihatlariga ega:

- kasbiy yo'nalganlik;

- o'quv menejmenti;

-tahsil oluvchilarning o'z-o'zini boshqarishlarini ta'minlash va ularning safarbarligini oshirish;

- ta'limda yuqori sifat va samaradorlik ko'rsatkichlariga erishish maqsadida mavjud shart-sharoit hamda guruhning barcha a'zolari imkoniyatlaridan maqsadli foydalanish;

- tahsil oluvchilarning ma'lum ish yoki jarayonni rejalashtirish, amalga oshirish va ular natijalarini nazorat qilib baholash ishlarida qatnashishlari va boshqalar. Talabalar mustaqil ishining uslubiy (axborot) ta'minoti- tahsil oluvchi uchun ma'lum bir mutaxassislik yoki ixtisoslik o'quv predmeti bo'yicha mustaqil ish topshiriqlari tegishli kafedra tomonidan o'quv mashg'ulotlarini bevosita olib boruvchi o'qituvchi bilan birgalikda tuziladi hamda kafedra mudiri tomonidan tasdiqlanadi. Talabalarga berilgan topshiriqda mustaqil ishni bajarish bo'yicha ko'rsatma va tavsiyalar beriladi.

Talabalarning mustaqil ishini bajarishlari uchun axborot manbai sifatida adabiyotlarning yangi avlodlari, darsliklar, o'quv qo'llanmalar, metodik qo'llanma, internet tarmog'idagi tegishli ma'lumotlar, berilgan mavzu bo'yicha avval bajarilgan ishlar haqidagi ma'lumotlar va boshqalar xizmat qiladi.

Shunday qilib, mustaqil ta'lim o'quvchilarning quyidagi shaxsiy sifatlarini shakllantirishga xizmat qiladi:

- muloqotga kirisha olishlik;
- jamoada hamkorlikda ishlay olishlik;
- o'z-o'zini boshqara olishlik tufayli kamol topishlik;
- muammoli vaziyatlarda tezkor va maqbul qarorlar qabul qila olishlik;
- shart-sharoit, jamoadagi hamkorlik muhitiga tez moslashuvchanlik;
- faollik va ijodkorlik;
- tanqiddan to'g'ri xulosa chiqara olishlik;
- zo'riqlashlarga, sabr-toqatlilik va barqarorlik, faollik;
- ish jarayonini maqbul rejalashtirish va ilmiy asoslangan holda tashkil eta olish qobiliyati;
- axloqiylik va tarbiyalanganlik;
- milliy va ma'naviy qadriyatlarga, tartib-qoidalarga qat'iy amal qilish va boshqalar. Endi

mustaqil ishlar shakllarining ayrim turlariga qisqacha to'xtalib o'taylik: ***Qisqacha matnlashtirish***— mustaqil ishlashning muhim shaklidir. Qisqacha matnlashtirish ijodiy jarayon bo'lib, u o'quvchining mantiqiy qobiliyatini o'stiradi, o'quv materialini mazmunidan bosh g'oyasini ajratib fikrini aniq va qisqa bayon etishga o'rgatadi.

Referat – bu o'rganilayotgan o'quv predmeti bo'yicha eng dolzarb yoki o'quvchi uchun katta qiziqish uyg'otgan mavzu bilan bog'liq bo'lgan bir yoki bir necha adabiyotlardan foydalangan holda, ularning mazmunini tanqidiy yondoshuv asosida mustaqil holda tahlil etib qisqacha bayon qilish.

Nazorat ishi – o'quvchi bajarishi lozim bo'lgan mustaqil ishlarning shakllaridan biri bo'lib, amaliy mashg'ulot darslaridan o'tib ulgurilmagan misol va masalalar, rolli o'yinlar va boshqotirmalar test topshiriqlari ko'rinishida bajarish uchun uyga vazifa tariqasida beriladi.

O'quvchilarning o'z ustida mustaqil ishlashining qolgan shakllarini, xususan, ***annotatsiya, tezis, lug'at, jadval, sxema, grafik va slaydlarni*** tayyorlash va yozish kabilar ham muhim bo'lib, ularning qay darajada bajarilishini o'quvchining umumiy reytingini aniqlash chog'ida e'tiborga olish ahamiyatlidir. Mustaqil ish turlaridan ayrimlarini bajarishga qo'yiladigan talablar quyida keltirilgan: Referat- O'quvchining ijodiy ishi bo'lib, u referatni o'quv dasturiga kiritilmagan, umumlashtirilgan, qisqartirilgan mavzular bo'yicha bajarsa maqsadga muvofiq bo'ladi.

Ta'lim beruvchi mustaqil ish rejasini tuzishda aynan ana shu tomoniga e'tibor berishi zarur.

Chunki, mustaqil ish shaklida referat tayyorlagan o'quvchi darsda takrorlanmagan mavzuni mustaqil o'zlashtiradi, uni ijodiy, ilmiy jihatdan yondoshib yoritadi, mavzudagi asosiy tushunchalar, ma'lumotlarni ajratib olish va o'rganish borasidagi imkoniyatlarini namoyish qiladi. Shuningdek, o'zining taklif, mulohaza va xulosalari bilan boyitadi. Referatni og'zaki shaklda himoyalash orqali o'quvchi referatni tayyorlash chog'ida mavzuga qanchalik e'tiborlilik, qiziqish bilan yondashganini yaqqol ko'rish mumkin. Yangi mavzuni yoritib berish va darsda, darsdan tashqari vaqtda himoya qilish chog'ida o'quvchi boshqalarni ham o'zlashtirmagan shu mavzu bo'yicha qisman bo'lsada tushuncha hosil qilishiga imkon yaratadi. Referatni o'quvchi reja asosida biror mavzu, bob, bo'lim bo'yicha bajarishi mumkin. Referatga tanlangan mavzuni yoritar ekan, o'quvchi faqat darslik bilan cheklanib qolmay, qo'shimcha va sharhlovchi adabiyotlardan, risolalar, matbuot materiallari, statistik va xronologik materiallardan, internet tizimidan olingan materiallardan foydalanishi mumkin.

Buklet- mustaqil ishni buklet shaklida bajarish o'quvchidan alohida izlanishni talab qiladi.

O'quvchi biror mavzu bo'yicha buklet tayyorlar ekan, shu mavzuni mazmuni, mohiyati va maqsadini o'ta zukkolik bilan ixcham va tushunarli, ilmiy asoslangan ko'rinishda yoritishi talab etiladi. Bukletga o'quvchi mavzu bo'yicha qisqa, biroq mazmunli ma'ruza, tarmoqlangan fikr (klaster) shaklidagi xronologik ma'lumot, mavzuning asosiy mohiyatini ko'rsatuvchi sxemalar, suratlar, namoyish varaqasi, applikasiya shaklidagi materiallarni kiritish mumkin. Ahamiyatli tomoni shundaki, bukletdagi rasmlar, sxemalar, klaster va qisqa ma'ruzalar bir-birini to'ldirishi, izchil bog'lanishi, eng asosiysi o'quvchining mavzuni maqsad mohiyatini qanday va qay darajada anglaganligini ko'rsata olishi zarurdir².

Konferensiya – biror o'quv fani bo'yicha yoki mavzu bo'yicha tashkil qilinadigan ilmiy-amaliy kengash bo'lib, mustaqil ish bajarishning eng yuqori ilmiy saviyadagi ko'rinishidir. Konferensiyaga tayyorlanish o'quvchidan mavzu bo'yicha chuqur ilmiy izlanish, mavzuning darslikda berilmagan yangi qirralarini qo'shimcha va ilmiy adabiyotlardan topishni va boshqalar oldida fikrini himoya qila olishini taqozo etadi. Mustaqil ishni konferensiya shaklida tashkil qilishda o'qituvchi guruh o'quvchilari bilan birgalikda ishlashi, mavzuni yoritib berishi borasida qanday ilmiy manbalardan foydalanish to'g'risida yo'nalish berishi kerak. Konferensiyadan ko'zlangan maqsad o'quvchilarga tushuntirilishi lozim. O'quvchi konferensiya shaklidagi mustaqil ishga tayyorlanish jarayonida ko'p manbalar bilan ishlaydi, izlanadi.

² Muslimov N.A va boshqalar. Innovatsion ta'lim texnologiyalari. O'quv metodik qo'llanma. – T.: "Sano-standart", 2015. – 208 b

O'zining fikrini ko'pchilik oldida bayon eta olishga tayyorgarlik ko'radi. Huquqiy manbalar, direktiv hujjatlar, matbuot materiallari, internetdan olingan ma'lumotlar bilan fikrini boyitadi. O'qituvchi konferensiya shaklidagi mustaqil ishni bajarishga bevosita aloqador mutaxassislar ham ishtirok etishi mumkin. Konferensiyaning ijobiy tomoni shundaki, unga mukammal va serqirra mavzu tanlanadi va ayniqsa o'quvchi mavzu bo'yicha cheklanmagan tarzda erkin fikr bildiradi.

O'quvchi mustaqil ishni bajarish davomida quyidagi ijobiy xususiyatlarga ega bo'ladi:

- o'z xohish-e'tibori bilan ishlaydi;
- o'zining ma'naviy-ma'rifiy ongini o'stiradi;
- tanlagan kasbiga mehri yanada ortadi;
- kasb ustasi bo'lishi uchun yangi qirralar izlaydi;
- o'quv va badiiy adabiyotlar bilan yanada yaqinroq tanishadi;
- o'z mehnatining qadrini, yaxshi-yomon tomonlarini, kamchiliklarini ko'zi bilan ko'radi, ya'ni ularni taqqoslash imkoniyati paydo bo'ladi;
- bo'sh vaqtini foydali mehnat bilan to'ldirib boradi;
- yuzaga kelgan muammolarni ota-ona, murabbiy, o'qituvchi, korxona xodimlari, do'stlari bilan fikrlashishga intiladi;
- fikr ob'ektini aniq tasavvur eta bilish qobiliyati kuchayadi;
- uning nutqi ravon, tushunarli va ta'sirchan bo'lishiga ta'sir ko'rsatadi va h.k. Mustaqil ishni bajarish jarayonida ba'zi muammolar ham mavjud:
 - birinchi bosqichda o'qiyotgan o'quvchilarga ko'p sondagi mustaqil ishlarni bajarish va topshirish ularning vaqtlarini to'g'ri taqsimlashga xalaqit beradi;
 - turli o'quv predmetlari bo'yicha beriladigan mustaqil ishlarning muvofiqlashtirilmaganligi o'quvchilarni ortiqcha zo'riqlashlariga olib keladi;
 - mustaqil ishni bajarish uchun o'quvchilarda yetarli bilim va ko'nikmalarning yetishmasligi;
 - vaqt jihatdan ulgura olmasligi; o'qituvchining yetarli darajada o'quvchilar bilan ishlashlari uchun vaqtlarining yetishmasligi yoki ishlamasliklari;
 - bajarilgan ishlarning mazmuni va sifatiga qarab har doim ham rag'batlantirilmasligi kabi muammolar mavjud. Shunday qilib, mustaqil ta'limni maqbul tashkil etish uchun avvalo ta'limning moddiy-texnik, ilmiy-uslubiy jihatdan ta'minlash; mustaqil ta'limning me'yor va mezonlarini aniqlash;
 - o'quvchilarning individual va yosh xususiyatlarini hisobga olish zarur. Shuningdek, mustaqil ta'limning aniq maqsadlarini belgilab olish muhim ahamiyat kasb etadi.

Chunki maqsadni mo'ljal sifatida aniq olgan o'quvchilar ko'p kuch va vaqt sarflamasdan ko'zlangan kafolatlangan natijaga erishadilar.

REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. –T.:O'zbekiston, 2023.
2. O'zbekiston Respublikasining 2020 yil 23 sentyabrda qabul qilingan "Ta'lim to'g'risida"gi O'RQ-637-sonli Qonuni.
3. Muslimov N.A va boshqalar. Innovatsion ta'lim texnologiyalari. O'quv metodik qo'llanma. – T.: "Sano-standart", 2015. – 208 b

INTERNET SAYTLARI:

4. <http://bimm.uz> – Oliy ta'lim tizimi pedagog va rahbar kadrlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirishni tashkil etish Bosh ilmiy-metodik markazi.
5. <http://ziyonet.uz> – Ta'lim portali Ziyonet.